

Nr 24

Utlåtande i anledning av väckta motioner om vissa ändringar i allmänna arbetstidslagens bestämmelser om uttagande av övertid.

Andra lagutskottet har till behandling förehått två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 305 i första kammaren av herr *Helleblad* samt nr 382 i andra kammaren av herr *Bengtsson* i Landskrona *m. fl.*

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om vissa ändringar i allmänna arbetstidslagens bestämmelser om uttagande av övertid.

Beträffande de skäl motionärerna åberopat till stöd för sitt yrkande får utskottet, i den mån redogörelse härför icke lämnas i det följande, hänvisa till motionen II: 382.

Gällande bestämmelser m. m.

Lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning (*allmänna arbetstidslagen*) är enligt 1 § med vissa undantag tillämplig på rörelse, industriell eller icke, samt på hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat sådant särskilt arbetsföretag, såvitt i rörelsen eller företaget för arbetsgivares räkning i regel användes flera än fyra arbetare.

Till arbetare räknas vid lagens tillämpning inte medlem av arbetsgivarens familj samt inte heller verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, ritare, bokhållare eller därmed jämställd person eller kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde (2 §).

Den *ordinarie arbetstiden* får, raster oräknade, inte överstiga 45 timmar i veckan. Den *ordinarie arbetstiden* får uppgå till högst 9 timmar på ett dygn (4 § 1 st.). Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såframt arbetstiden under en tidrymd av högst tre veckor icke överstiger i genomsnitt 45 timmar i veckan. Någon maximering av antalet arbetstimmar under ett dygn förekommer inte i detta fall (4 § 2 st.).

Från de begränsningar, som stadgas i 4 §, må avsteg göras genom kollektivavtal, som å arbetstagens sidan slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation (4 a §).

Enligt 5 § får arbetarskyddsstyrelsen medge undantag från bestämmelserna i 4 §. Utan att det stora flertalet av de berörda arbetarna samtycker därtill eller eljest särskilda skäl föreligger får dock icke sådant undantag göras i vidare mån än att arbetstiden under en tidrymd, som ej får överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar i veckan.

Den i 4 och 5 §§ angivna arbetstiden av 45 timmar för vecka skall gälla först fr. o. m. den 1 januari 1960. Nämda arbetstid skall i stället utgöra, under år 1958 47 timmar och under år 1959 46 timmar.

Arbetsgivaren äger under vissa villkor, som närmare anges i det följande, använda arbetare till arbete på *overtid*.

I 6 § behandlas tid för s. k. *nödfallsarbete*. Har en natur- eller olyckshändelse eller någon annan omständighet, som inte kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada på liv, hälsa eller egendom, må arbetare användas till arbete på *overtid*. Anmälan skall göras hos arbetarskyddsstyrelsen inom två dygn från arbetets början, och arbetet får inte fortsättas utöver denna tid utan att tillstånd därtill söks hos styrelsen.

Bestämmelser om övriga former av *overtid* återfinnes i 7 §.

Till sådana *förberedelse- eller avslutningsarbeten*, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, får arbetare, som fyllt 18 år, användas till arbete på *overtid* under högst 7 timmar i veckan (7 § 1 mom.).

Om det i något annat fall än en nödfallsituation enligt 6 § är påkallat med hänsyn till något särskilt förhållande, må arbetsgivare använda arbetare, som fyllt 18 år, till arbete på *overtid* under högst 48 timmar under loppet av fyra veckor och högst 200 timmar under ett kalenderår. Denna form av *overtid* brukar benämnas *allmän overtid* (7 § 2 mom.).

Tillstånd att uttaga *overtid* utöver vad som nu nämnts, s. k. *extra overtid*, meddelas av arbetarskyddsstyrelsen, då så påkallas av ett trängande behov. Sådan *overtid* må beviljas för högst 150 timmar under ett kalenderår (7 § 3 mom.).

I fråga om arbetares skyldighet att utföra *overtidsarbete* enligt 7 § — skyldigheten att utföra *nödfallsarbete* är ovillkorlig — gäller vad som kan anses vara överenskommet med arbetsgivaren därom. Det åligger arbetsgivaren att tillse, att en arbetare inte utsättes för överansträngning eller ohälsa genom *overtidsarbete* (7 § 5 mom.).

Arbetsgivaren är skyldig att föra anteckningar om *overtidsarbete* (8 §).

Om sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kan anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom ett verksamhetsområde, är ense om eftergift i något avseende, som behandlas i 5 § (ordinarie arbetstid) eller i 7 § 3 mom. (*extra overtid*) må Konungen på framställning av arbetarskyddsstyrelsen eller efter dess hörande förordna om allmän till-

lämpning av eftergifter inom verksamhetsområdet i fråga (10 § 2 mom.).

Skulle tillämpningen av lagen medföra sådana svårigheter för något visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande äventyras, kan Konungen på framställning eller efter hörande av arbetarskyddsstyrelsen medge undantag från lagens tillämpning (10 § 3 mom.).

I stort sett liknande bestämmelser om ordinarie arbetstid och övertid finns upptagna i *lantarbetstidslagen*, *arbetstidslagen för detaljhandeln* samt *arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer*.

Viktiga regler om arbetstidens begränsning meddelas i *arbetarskyddslagen*. Denna innehåller beträffande arbetstagare i allmänhet bestämmelser om raster (17 §) och arbetspauser (18 §).

Vidare förskrivs, att arbetstagare skall åtnjuta ledighet för nattvila, vari skall ingå tiden mellan klockan 23 och klockan 5. Avvikelse från dessa bestämmelser må ske, om det är nödvändigt med hänsyn till arbetets natur, allmänhetens behov eller någon annan särskild omständighet. Likaså får nödfallsarbete fortgå mellan klockan 23 och klockan 5 (19 §). Dispens från bestämmelserna om nattvila, alltså från det s. k. nattarbetsförbudet, kan meddelas av arbetarskyddsstyrelsen, om särskilda skäl föreligger eller om det stora flertalet av de berörda arbetstagarna finner det önskvärt och ohälsa eller överansträngning inte kan befaras uppkomma (20 §).

För varje period av sju dagar skall en arbetstagare åtnjuta minst 24 timmars sammanhängande ledighet (veckovila). Dispens kan meddelas av arbetarskyddsstyrelsen (21 §).

I fråga om minderårig, varmed förstås den som inte fyllt 18 år, meddelas vissa särskilda bestämmelser.

För minderårig gäller en absolut maximering av arbetstiden till 10 timmar om dygnet och 54 timmar i veckan. Endast för nödfallsarbete får arbetstiden utsträckas därutöver. Arbetarskyddsstyrelsen kan också, för kortare tid, meddela dispens (31 §). En minderårigs nattvila skall i regel uppgå till minst 11 timmar om dygnet, och den skall för den som inte fyllt 16 år omfatta tiden mellan klockan 19 och klockan 6 och för andra tiden mellan klockan 22 och klockan 5 (33 §).

För kvinnor i hantverksarbete eller industriellt arbete föreskrives i princip 11 timmars nattvila, vari skall ingå tiden mellan klockan 22 och klockan 5 (36 §). Dispens kan dock meddelas.

Arbetstidsutredningen

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 28 februari 1947 tillkallades den s. k. *arbetstidsutredningen*. Utredningens uppdrag bestod i att verkställa en översyn av arbetstidslagstiftningen. I direktiven framhöll före-
2 -- Bihang till riksdagens protokoll 1960. 3 saml. 2 avd. Nr 24

dragande departementschefen, statsrådet Mossberg, bl. a. att en generell förkortning av normalarbetstiden med hänsyn till då rådande produktionsläge icke torde låta sig genomföras. Utredningsarbetet i förevarande hänseende borde därför främst inriktas på frågan om en förkortning av arbetstiden för vissa yrken. Vidare anförde departementschefen att han ansåg det angeläget med utredning i fråga om övertidsarbetets förekomst och om behovet av *ändrade regler om uttagande av övertidsarbete*.

I fråga om *förberedelse- och avslutningsarbete* anförde arbetstidsutredningen i sitt den 2 juli 1954 dagtecknade betänkande del V med förslag till ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning (SOU 1954: 22) bl. a.:

Övertid bör enligt utredningens uppfattning vara arbetstid, som tages i anspråk för utförande av arbetsuppgifter, vilka ligger utanför vad som motsvarar det normala behovet. Sålunda bör övertid bl. a. kunna komma i fråga vid en nödvändig forcering av produktionen utöver den sedvanliga eller då produktionen av någon icke förutsedd anledning blivit försenad. Arbetstid som åtgår för utförande av förberedelse- och avslutningsarbeten har emellertid helt annan natur. Det är här fråga om arbetsuppgifter, som kan förutses och som är nödvändiga för att produktionen skall kunna fortlöpa normalt. Strängt taget borde särskild övertid för sådana uppgifter som förberedelse- och avslutningsarbete icke medgivas, utan arbetsgivaren borde vara hänvisad till att för dessa ändamål taga i anspråk ordinarie tid eller allmän och extra övertid. För det fall att det är fråga om arbeten, som återkommer varje dag, får arbetsgivaren vid en sänkning av den maximala veckoarbetstiden för dessa arbetsuppgifter eventuellt bli tvungen att taga i anspråk flera arbetstagare än vad för närvarande är fallet. En dylik utveckling anser utredningen vara önskvärd. Några nämnvärda produktionshinder för en sådan omDispositionering av övertiden synes icke föreligga.

En verklig sänkning av den till arbetsgivarens förfogande stående övertiden inträffar, då fråga är om ett arbete som under en och samma dag kräver minst sju timmar. Det skulle med all sannolikhet vara en opraktisk anordning om sådant arbete fördelades på flera arbetstagare. I dylikt fall får emellertid såsom redan nämnts arbetsgivaren taga i anspråk allmän övertid.

Det bör vidare beaktas, att bestämmelserna för närvarande medger uttagande av övertid i betydande omfattning, nämligen med icke mindre än omkring 340 timmar per år, d. v. s. ungefär vad den allmänna och extra övertiden sammanlagt uppgår till. Dock uttages övertid för förberedelse- och avslutningsarbeten i praktiken endast till en bråkdel av vad som högst är medgivet.

Utredningen finner att övertid för förberedelse- och avslutningsarbete bör medgivas. Den har övervägt frågan, om man borde slopa den nuvarande begränsningen till en vecka och endast begränsa övertiden per år räknat. Häremot talar emellertid flera skäl. Sådana arbeten varom här är fråga bör återkomma med förhållandevis kort periodicitet och bör icke vara särskilt omfattande varje gång de förekommer. Redan av denna anledning skulle en utsträckning av begränsningsperiodens längd vara mindre lämplig. Äger en utsträckning rum, talar starka skäl för att sammanslå övertid för förbere-

delse- och avslutningsarbeten med den allmänna övertiden, för vilken begränsningsperioden jämväl är ett år. Förfar man så, skulle detta emellertid innebära att den allmänna övertiden kom att ökas och att för sådana arbetsuppgifter, för vilka allmän övertid för närvarande användes, skulle kunna tagas i anspråk jämväl övertid som ursprungligen avsetts för förberedelse- och avslutningsarbete. Med hänsyn härtill anser utredningen att ett dylikt förslag icke kan tillstyrkas. Begränsningsperioden bör även i fortsättningen vara en vecka; dock bör den vid arbeten som drives såväl vardag som söndag få utsträckas till två veckor. Denna regel bör gälla även i fråga om verksamhetsområden, där den ordinarie arbetstiden är begränsad till en månad.

Arbetsutredningen ansåg flera skäl tala för att man borde företa en radikal nedskärning av det antal timmar, till vilket övertid i form av förberedelse- och avslutningsarbete fick uppgå. Emellertid fann utredningen att en sådan begränsning av övertiden skulle innebära, att produktionen därigenom i vissa fall kunde åsamkas allvarliga skador. Utredningen föreslog därför en begränsning från sju till sex timmar i veckan för sådant övertidsarbete.

Vid behandlingen i betänkandet av storleken av *den allmänna och extra övertiden* upptog icke arbetstidsutredningen frågan, huruvida denna övertid borde vara kortare för dem, som fullgör förberedelse- och avslutningsarbeten, än för andra. Däremot förordade utredningen en generell sänkning av den tillåtna allmänna och extra övertiden till resp. 180 och 120 timmar. Härom anförde utredningen:

Enligt utredningens uppfattning bör den i lagstiftningen medgivna övertiden sänkas. Detta finner utredningen motiverat ur skyddssynpunkt; utredningen anser att den omfattning i vilken övertid för närvarande uttages visserligen allmänt sett icke har anmärkningsvärt stor omfattning men att vissa mindre grupper blivit i alltför stor omfattning belastade med övertidsarbete.

Arbetsutredningens förslag i förevarande delar har ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Utredningen om kortare arbetstid, m. m.

Redan innan arbetstidsutredningen framlade sitt betänkande tillkallades, i juni 1954, efter vederbörligt bemyndigande sakkunniga för att biträda med utredning om arbetstidens längd och förläggning i syfte att uppnå en allmän förkortning av den lagstadgade arbetstiden. De sakkunniga, som arbetade under namnet *utredningen om kortare arbetstid*, framlade i juli 1956 betänkande (SOU 1956: 20—21) med förslag till lagstiftning om allmän förkortning av den ordinarie arbetstiden, som enligt då gällande bestämmelser utgjorde 48 timmar i veckan, till 45 timmar i veckan. I överensstämmelse med

sina direktiv föreslog utredningen inte någon ändring beträffande lagstiftningens tillämpningsområde och upptog inte heller andra spörsmål, som behandlats av arbetstidsutredningen.

I proposition nr 80 till 1957 års riksdag framlades förslag till en allmän arbetstidsförkortning i enlighet med utredningens om kortare arbetstid förslag. I propositionen yttrade *föredragande departementschefen, statsrådet Ericsson*, att först sedan erfarenhet vunnits rörande verkningarna av den kortare ordinarie arbetstiden, tiden torde vara inne att ta ställning till de av arbetstidsutredningen framlagda förslagen angående arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde och systematiska utformning. Någon ändring i reglerna om övertid föreslogs sålunda inte i propositionen. I frågan om övertid yttrade departementschefen:

En del remissorgan har framfört krav på att arbetstidsförkortningen förbindes med en höjning av lagstiftningens övertidsmaximum. Å andra sidan har framförts önskemål om att arbetstidsutredningens förslag om nedskärning av det medgivna övertidsuttaget från 200 till 180 timmar i fråga om den allmänna och från 150 till 120 timmar beträffande den extra övertiden genomföres i samband med arbetstidsförkortningen.

Enligt min mening bör övertidsarbete tillgripas för att tillgodose vissa tillfälliga, mera extraordinära behov av ökat arbetstidsuttag på en arbetsplats. En ökning av övertidsarbetet i den mån den ordinarie arbetstiden förkortas låter sig inte väl förena med denna uppfattning, och en mera allmän övergång till regelbundet övertidsarbete i samband med arbetstidsförkortningen skulle uppenbarligen stå helt i strid med reformens syfte. I stället för ökad fritid skulle arbetstagarna uppnå en löneförbättring, vilket det i och för sig inte ankommer på lagstiftningen att medverka till. Eftersom jag inte är beredd att förorda någon ändrad grundsats angående i vilka fall övertidsarbete bör få tillgripas, synes det mig knappast erforderligt, att utrymmet för övertidsuttag göres större än för närvarande. Det kunde i så fall befaras, att sådana grupper, som redan nu har mycket övertid och således i högre grad än andra kan sägas vara i behov av en arbetstidsförkortning, finge ökat övertidsarbete. Denna konsekvens finner jag inte godtagbar. I det stora flertalet fall torde gällande övertidsbestämmelser medge ett ökat övertidsuttag i förhållande till vad som nu tillämpas, om så skulle visa sig behövt efter förkortningen av den ordinarie arbetstiden.

Jag kan således inte tillstyrka någon höjning av lagstiftningens övertidsmaxima. Önskemålen om sänkning av dessa maxima är i och för sig förståeliga, men jag anser mig i nuvarande läge inte heller kunna förorda en dylik åtgärd.

Andra lagutskottet förklarade i sitt utlåtande nr 14 i anledning av propositionen, att de delar av propositionen, som behandlade frågan om övertid, icke givit utskottet anledning till erinran eller särskilt yttrande.

I motion nr 104 i andra kammaren vid 1958 års riksdag hemställdes, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning i syfte att få sådan ändring i 'Lagen om arbetstidens begräns-

ning', att den som utför övertidsarbete enligt lagens 7 § 1 mom. icke medgives rätt uttaga hela det antal timmar som lagens 7 § 2 och 3 mom. medgiver».

Andra lagutskottet hemställde i sitt av riksdagen antagna *utlåtande nr 16* att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Utskottet anförde:

Frågan om en begränsning av övertiden har behandlats av arbetstidsutredningen i dess år 1954 avlämnade betänkande med förslag till ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. Häri har föreslagits begränsning av övertiden, såväl i fråga om förberedelse- och avslutningsarbete som beträffande den allmänna och extra övertiden. Utredningens förslag har emellertid ännu icke föranlett proposition i ämnet. Däremot beslöts år 1957 på grundval av förslag som framlagts av den år 1954 tillsatta utredningen om kortare arbetstid en förkortning av den ordinarie arbetstiden från 48 till 45 timmar i veckan. Förkortningen av arbetstiden skall ske med en timme i veckan vid början av ettvarvt av åren 1958, 1959 och 1960. I propositionen angående arbetstidsförkortningen yttrade föredragande departementschefen, att först sedan erfarenhet vunnits rörande verkningarna av nämnda beslut, tiden torde vara inne att ta ställning till arbetstidsutredningens förslag angående arbetstidslagstiftningens systematiska utformning m. m.

Såsom ovan redovisats har den i motionen upptagna frågan ganska nyligen varit föremål för utredning. Någon ny utredning i ämnet anser utskottet därför icke motiverad. Innan frågan om ändrade bestämmelser i av motionärerna berörda avseenden göres till föremål för ytterligare överväganden, torde emellertid enligt utskottets mening böra avvaktas verkningarna av den förra året beslutade arbetstidsförkortningen.

Utskottet

I motionerna anhålles, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om förslag till ändringar i allmänna arbetstidslagens regler om uttagande av övertid syftande till en begränsning av den i lagen medgivna allmänna och extra övertiden. Motionärerna framhåller, att de fysiska och psykiska påfrestningar, som människan i dag utsättes för i produktionslivet, är mycket stora. Det är därför enligt motionärernas uppfattning angeläget, att den mänskliga produktionsfaktorn icke utsättes för alltför stor förslitning genom uttagande av övertid i alltför stor omfattning.

Frågan om en begränsning av övertiden har behandlats av arbetstidsutredningen i dess år 1954 avlämnade betänkande med förslag till ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. Häri har föreslagits begränsning av övertiden, såväl i fråga om förberedelse- och avslutningsarbete som beträffande den allmänna och extra övertiden. Utredningens förslag har emellertid ännu icke föranlett proposition i ämnet. Däremot beslöts år 1957 på grundval av förslag, som framlagts av den år 1954 tillsatta utredningen

om kortare arbetstid, en förkortning av den ordinarie arbetstiden från 48 till 45 timmar i veckan. Förkortningen av arbetstiden har skett med en timme i veckan vid början av ettvarvt av åren 1958, 1959 och 1960. I propositionen angående arbetstidsförkortningen yttrade föredragande departementschefen att först sedan erfarenhet vunnits rörande verkningarna av nämnda beslut tiden torde vara inne att ta ställning till arbetstidsutredningens förslag angående arbetstidslagstiftningens systematiska utformning m. m.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att ett alltför stort uttagande av övertid ur flera synpunkter är olämpligt. Det är enligt utskottets mening angeläget, att övertidsarbete, i den mån sådant måste förekomma, på arbetsplatser där så är möjligt fördelas mellan de olika arbetstagarna på sådant sätt att den enskilde arbetaren icke onödigtvis betungas.

Såsom framgår av det tidigare sagda har den i motionen upptagna frågan ganska nyligen varit föremål för utredning. Innan frågan om ändrade bestämmelser om övertid göres till föremål för ytterligare överväganden, bör enligt utskottets mening avvaktas erfarenheter av den år 1957 beslutade arbetstidsförkortningen.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,
att förevarande motioner, I: 305 och II: 382, icke måtte
föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 26 april 1960

På andra lagutskottets vägnar:

EDVIN JACOBSSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Axel Svensson, Sunne, fru Carlqvist, fru Svenson*, herrar Lars Larsson, Åkesson, Magnusson och Ringaby;

från a n d r a kammaren: herrar Jacobsson i Tobo*, Nilsson i Göteborg, Odhe, fröken Sandell*, herrar Lothigius, Johansson i Södertälje, Wahrendorff och Königson*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Nilsson* i Göteborg, *Odhe* och *Johansson* i Södertälje, vilka ansett, att utskottets yttrande bort ha följande lydelse.

I motionerna — (lika med utskottet) — stor omfattning.

Frågan om — (lika med utskottet) — utformning m. m.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att ett alltför stort uttagande av övertid ur flera synpunkter är olämpligt. Genom att 45-timmarsveckan från och med i år är i tillämpning, enligt beslut av 1957 års riksdag, och dessutom arbetare i treskift genom avtal tillförsäkrat sig en arbetstid, som innebär 40—42 timmars arbetstid per vecka, synes det nu vara skäligt att en förkortning av övertiden äger rum i en utsträckning som står i relation till den förkortade ordinarie arbetstiden.

En inskränkning i rätten att uttaga övertid bör, som motionärerna anfört, företagas enligt det förslag som arbetstidsutredningen framlagt i sitt betänkande.

Utskottet hemställer,

att riksdagen i anledning av motionerna I: 305 och II: 382 måtte giva Kungl. Maj:t till känna vad utskottet sålunda anfört.